

Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
Анастасія Артёмова,
студентка 3 курсу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОСТІ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено актуальним аспектам зовнішньополітичної діяльності України в період 2015-2017 рр. Виділено базові складові євроінтеграційного процесу через призму виконання Угоди про асоціацію з ЄС, сучасний стан співпраці з НАТО, а також зі США.

Ключові слова: зовнішня політика, національна безпека, європейська та євроатлантична інтеграція, співпраця зі США.

The article is devoted to the actual aspects of Ukraine's foreign policy during the period of 2015-2017. The basic components of the European integration process through the prism of the implementation of the Association Agreement with the EU, the current state of cooperation with NATO, as well as with the United States have been identified.

Key words: foreign policy, national security, European and Euro-Atlantic integration, cooperation with the USA.

Реалії сьогодення – свідчення діалектичного розвитку системи глобальних міжнародних відносин, до яких має пряме відношення держава Україна.

Відомо, що система міжнародних відносин [1], під назвою Вестфальська, зародилась і формувалась з 1848 року після завершення тридцятирічної війни в Європі. Пізніше вона лягла в основу Версальсько-Вашингтонської системи (1919-1939 рр.), а після закінчення Другої світової війни – в Ялтинсько-Потсдамську систему (1945-1989 рр.), що припинила своє існування з розпадом СРСР.

Через геополітичні зміни в системі міжнародних відносин після 1990 року на порядок денний вийшли дві концепції майбутнього світоустрою, а саме: концепція монополярності та концепція поліполярності.

Слід відзначити, що сьогодні зростає кількість прихильників ідеї поліполярності: вона стала однією з центральних у державних і партійних документах Китаю, Індії та інших держав. До поліполярної картини світу тяжіє й Україна. Водночас на противагу цьому в західній літературі, зокрема американській, йдеться про незворотність формування однополярного світу та одноосібне лідерство США.

Примітним явищем сьогодення є посилення регіоналізму не культурно-цивілізаційних блоків, а глобальних економічних утворень. Передусім це стосується високоінтегрованого Європейського Союзу, Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, Асоціації країн Південно-Східної Азії, Північноамериканської зони вільної торгівлі, деяких структур Співдружності Незалежних Держав. Посилюються "трикутники" і багатосторонні союзи: Північна Америка – Західна Європа – Японія, "Велика сімка", що дедалі частіше виступає як "вісімка".

Саме в цей складний період перелому стійкого світового розвитку системи міжнародних відносин у світ прийшла оновлена держава – суверенна Україна, яка

завдяки географічному розташуванню стала активним учасником геополітичного простору. Увага до України цілком зрозуміла, адже вона перша в Європі за територією (603,7 тис. км²), п'ята за кількістю населення (47,0 млн. чол. – дані за 2002 рік). По кордонах наша держава межує з країнами ЄС – Польщею (542,3 км), Словаччиною (98,7 км), Угорщиною (135,1 км) та Румунією (608,6 км).

На частку України припадає 40 % європейських чорноземів, вона має більше як на сто років запасів залізної, марганцевої, уранових руд, на 400 років вугілля та цінних металів, а головне – історичні і культурні передумови для участі у західноєвропейському економічному просторі [2].

Важливим є геостратегічне положення України, адже вона знаходиться на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника “США-ЄС-Росія”. Україна є проміжним, санітарним кордоном, або “буферною зоною” цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями.

Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів. Саме тому Генрі Кісінджер зазначав, що “геополітичне розташування України на східному просторі... слід використати для забезпечення глобального балансу сил” [3].

Захід, і особливо Сполучені Штати, – писав Збігнев Бжезинський, – запізнився визнати важливе, з точки зору геополітики, значення існування самостійної Української держави, яка є важливою “клітиною” на європейській шахівниці, геополітичним стержнем, тому що саме її

існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію [4].

“Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азійською імперською державою і більш за все була втягнута у виснажливі конфлікти із піднімаючою голову Середньою Азією”, – відмічав автор “Великої шахівниці” [4].

Враховуючи, що однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія, яка означає обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені, важливо своєчасно корегувати пріоритети зовнішньополітичного курсу.

Виходячи з цього, можливо стверджувати, що сьогодні надзвичайно важливим фактором є чітке визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії загалом і особливо зовнішньополітичного курсу держави, суть якої полягає в реалізації нової базової філософії зовнішньої політики України.

Враховуючи, що зовнішня політика відіграє в системі національної безпеки роль інструмента («вістря» чи «ударної частини»), саме завдяки їй реалізуються національні та безпекові пріоритети. Інакше кажучи, у схемі «*базис – система – інструмент*» зовнішня політика є останньою ланкою, спрямованою на докладання суспільного й державного потенціалу, зазначають автори публікації [5].

Зовнішня політика сучасної держави, зокрема й української, розгортається на трьох базових рівнях: глобальному, регіональному, національно-державному. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України на першому рівні є уникнення периферизації у міжнародних відносинах.

Для України загроза периферизації була завжди актуальною, відмічають цитовані автори, однак нині вона як ніколи очевидна. На сьогодні, на жаль, глобальний потенціал Української держави є вкрай малим. Тому Україні доцільно зосередитись на зміцненні й розвитку її регіональних позицій, що передбачає: повноцінну геостратегічну самореалізацію держави за трьома основними векторами: євроатлантичним (західним), євразійським (пострадянським), чорноморським (південним) [5].

Національно-державний рівень зовнішньої політики постає сферою розгорнення та відточування трьох основних інструментів зовнішньополітичної діяльності: дипломатії, збройних сил, пропаганди [5]. *Дипломатія*. Вона була й залишається провідним засобом зовнішньої політики, дію якого спрямовано на захист національних інтересів, досягнення зовнішньополітичних цілей, реалізацію пріоритетів національної безпеки мирним шляхом – передусім шляхом переговорів. Дипломатія досить «вигідний» (найменш витратний) інструмент зовнішньополітичної діяльності. Результати дипломатичного успіху зазвичай багаторазово перевершують ресурси, витрачені на його досягнення, – дипломатія «коштує дешевше», ніж збройні сили.

Збройні сили. Війна була й залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, які перманентно й об'єктивно генерують її загрозу, перебуваючи в «тіні» війни. Саме тому збройні сили були й залишаються важливим інструментом зовнішньої політики. Український історичний досвід останніх трьох років цілком підтверджує цю очевидну, хоча й напівзабуту та знівельовану псевдомиролюбною риторикою істину.

У цьому сенсі, зазначають автори публікації, під кутом зору саме зовнішньополітичної діяльності доцільно висунути концепцію «п'яти воєн». **Перша війна** – це тотальна війна за державну незалежність, що передбачає цілковиту мобілізацію та залучення всього суспільства включно з усіма силовими структурами держави.

Друга війна – це конвенційна міждержавна війна, спрямована на захист національних інтересів і реалізацію пріоритетів національної безпеки, яка проводиться збройними силами за підтримки решти силових структур держави (передусім Національної гвардії).

Третя війна – це обмежена війна в зонах локальних конфліктів низької або середньої інтенсивності як на території України, так і поза її межами. До її ведення залучаються сили спеціальних операцій, а в разі необхідності – спеціальні підрозділи решти силових структур.

Четверта війна – це війна з організованою злочинністю, разом із такими її небезпечними різновидами, як колабораціонізм, сепаратизм і тероризм. Вона проводиться силами Національної гвардії України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної прикордонної служби України.

П'ята війна – це «війна зі стихією». Ідеться про протистояння стихійним лихам та екологічним катастрофам, що може вимагати тотальної мобілізації всього суспільства й усіх силових структур, а не лише Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Пропаганда. Сучасна зовнішня політика неможлива без відповідного пропагандистського супроводу. Дипломатія, залишаючись головним інструментом зовнішньополітичної діяльності, занадто вузькофахова («кабінетна») форма

міжнародної взаємодії. Вона потребує пропагандистської підтримки, зорієнтованої на громадськість інших країн. Зовнішньополітична пропаганда має на меті деморалізацію, перенавернення, здобуття прихильності, зміну настроїв громадськості держав – об'єктів пропагандистських зусиль.

Пропаганда насамперед керується національними інтересами й пріоритетами національної безпеки, а не прагненням «правди» та об'єктивності. Вона – не філософія й не наука. Зовнішньополітична пропаганда, особливо за часів війни, має на меті одне: здобуття перемоги й утвердження миру на засадах «балансу сил», зазначають цитовані автори.

Саме тому стратегічними зовнішньополітичними пріоритетами України залишаються курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію та співпраця зі США.

Стан євроінтеграційного поступу України характеризується успіхами та викликами в роботі з реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Реалізація Угоди про асоціацію станом на січень 2018 року. Відомо, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) набула чинності в повному обсязі з вересня минулого року, хоча певні і, треба зазначити, значні та значущі її частини діяли в нашій країні ще з 2014 р. З 1 січня 2016-го у режимі тимчасового застосування було запроваджено положення Угоди у частині розвитку зони вільної торгівлі. Положення Угоди застосовуються і в інших сферах суспільних відносин, і наразі вже можна зробити попередню оцінку процесу їх реалізації.

Загалом відзначимо, що позитивні перетворення на шляху євроінтеграції присутні, проте динаміка економічних показників не надто оптимістична. Слід визнати, що успіхів

досягнуто, але вони не є масштабними, відзначають аналітики [6].

Про це можуть свідчити незадовільні показники імпорту й експорту товарів між Україною та ЄС у бік зростання саме імпорту. Зокрема, за період з 2014 по 2016 р. динаміка дефіциту поточного рахунку платіжного балансу становила: в 2014 р. — 4,6 млрд дол. США, у 2015 р. — 1,7 млрд, у 2016 р. — 5,5 млрд дол. Невтішною є ситуація і у першому півріччі 2017-го, оскільки дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в другому кварталі становив 2,1 млрд дол., а за відповідний період 2016 р. — 1,8 млрд. До того ж з 2014 по кінець 2016 р. спостерігається стрімке зниження прямих інвестицій в Україну, а саме: з 53,7 млрд дол. до 36,5 млрд. Лише за вісім місяців 2017 р. спостерігається незначне зростання прямих інвестицій до 38,5 млрд дол. Проте, за оцінками експертів, пояснюється воно насамперед адміністративними діями з боку НБУ у вигляді встановлення обов'язкової докапіталізації іноземними банками українських дочірніх структур.

Статистичні дані свідчать про те, що існують певні економіко-правові фактори, які стримують вельми потужний потенціал Угоди. Серед таких факторів можна перш за все виокремити:

- низьку активність законотворчої роботи з імплементації правових актів ЄС у законодавство України;
- низький рівень відкритості ринків збуту на території ЄС для вітчизняних суб'єктів господарювання, що зумовлено незначними обсягами безмитних квот за групами товарів, які є пріоритетними для зовнішньоторговельних відносин (з одночасною заборорою доступу на ринок ЄС за тими групами товарів, які є стратегічно важливими для розвитку експорту власних товаровиробників);

- наявність у тексті Угоди положень, реалізація яких створює певні ризики для національних економічних інтересів;
- істотні зміни, що відбулися у соціально-економічному становище України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України з подальшим вибуттям окремих районів Донецької та Луганської областей з-під контролю влади України.

Стисла оцінка наведених негативних чинників дає можливість дійти низки висновків, які, як вбачається, можуть закласти підґрунтя для розробки правових засобів нівелювання їх деструктивного впливу.

Перш за все неприйнятними є темпи як у цілому адаптації законодавства України до права ЄС, так і деталізації положень Угоди у національних нормативно-правових актах. Зокрема, Україна повинна імплементувати у національне законодавство близько 350 актів права ЄС, і з них 180 актів — до кінця 2017 р. Чи вистачить можливостей і ресурсів у держави для виконання такого значного обсягу правотворчої роботи? Звітні дані свідчать, що, напевно, ні.

Адже моніторинг виконання Угоди за 2016 р. показує, що у відповідному періоді із запланованих 126 директив ЄС було імплементовано у національне законодавство лише 36, при цьому повністю — лише 23 [6].

В. Устименко наголошує на тому, що починаючи з 2012 р. Кабінет міністрів не розробив жодного річного плану роботи з реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженої Верховною Радою України як окремий закон. У зв'язку з цим відсутня і звітність щодо стану реалізації програми адаптації, отриманих результатів, подальших шляхів щодо гармонізації законодавства України з правом ЄС тощо.

В той же час одним з таких прикладів можна визнати зустрічні зобов'язання України та ЄС щодо зняття обмежень на вільний рух капіталів у межах політики лібералізації. Окрім позитивних зрушень, такі заходи здатні створити вкрай негативні наслідки для економіки України. Зокрема, за підрахунками експертів, щороку з України в середньому виводиться 11–12 млрд дол. З цієї суми лише у вигляді податку на прибуток мало би сплачуватися близько 2 млрд дол. на рік, або за нинішнім курсом 52 млрд грн. Це майже 7% від усіх доходів державного бюджету України на 2017 р. і приблизно минулорічний бюджет Міністерства оборони України.

Слід зауважити, що Угода передбачає можливість здійснювати огляд досягнення цілей у будь-який час за взаємною згодою сторін (ч. 1 ст. 481). Це дає підстави для якіснішого перегляду змісту Угоди з урахуванням потреби в її доповненні окремою главою, присвяченою форс-мажорним обставинам.

Також слід виходити з того, що наявність в Угоді глави про форс-мажорні обставини значно спростить дії сторін у неординарних ситуаціях, які можуть виникати у майбутньому, з відповідною економією часу та коштів.

Тільки системний, науково обґрунтований підхід дасть змогу всебічно оцінити нові зміни, максимально врахувати інтереси вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечити належні гарантії захисту їх прав і законних інтересів, зазначає цитований автор [6].

Поряд зі вступом України до ЄС, важливим зовнішньополітичним пріоритетом держави є також євроатлантична інтеграція. Розглянемо стан справ щодо реалізації планів шляху до НАТО.

Новий вимір співпраці України з НАТО. Україна та НАТО цього року відзначають 20-річчя партнерства. З цієї нагоди київський Центр інформації та документації НАТО створив проект #20together, де українці діляться історіями співпраці з Альянсом; "Європейська правда" долучилася до цієї ініціативи [7].

Починаючи з 1992 року, в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою НАТО та ООН взяли участь більше 42 тисяч українських військовослужбовців. Наразі Збройні сили України беруть участь у 9 міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, чотири з них – під егідою Альянсу.

Свого часу в гарячий період до Міжнародних сил з підтримки миру в Косові (KFOR) входило 1300 українських бійців, наш контингент був у десятці найчисленніших.

Поза тим, країна не припиняє миротворчу діяльність разом з Альянсом. Це стосується і тренувально-дорадчої місії НАТО "Рішуча підтримка" в Афганістані та тренувальної місії в Іраку. Україна також залучалася до морських операцій НАТО "Активні зусилля" в Середземному морі та "Океанський щит" в Аденській затоці та вздовж берегів Африканського рогу.

Починаючи з 2008 року, Збройні сили України беруть участь у програмі НАТО щодо обміну даними про повітряну обстановку, яка була започаткована для спільної боротьби з проявами повітряного тероризму.

Участь у програмі дозволяє обмінюватися даними про повітряну обстановку в західному та південному районах над територіями Польщі, Румунії, Словаччини, Туреччини, Угорщини та України, а також над акваторією Чорного моря.

У 2012 році Збройні сили України приєдналися до Ініціативи поєднаних сил. Головною її метою є покращення

взаємосумісності та підвищення здатності збройних сил Альянсу і партнерів діяти разом при виконанні завдань у багатонаціональних операціях.

З 2014 року ЗСУ задіяні в Ініціативі взаємосумісності партнерів, яка була започаткована з метою збереження та подальшого розвитку операційної сумісності держав-членів та партнерів НАТО після завершення операції Альянсу в Афганістані.

НАТО так само на практичному рівні доводить, що співпраця з Україною є одним з пріоритетів, і з початку російської агресії саме Альянс консолідує міжнародну підтримку України. В рамках програми допомоги були створені спеціальні трастові фонди із загальним бюджетом майже 40 млн євро.

Країни-члени Альянсу також направляють в Україну військових інструкторів. Групи канадських інструкторів розпочали свою роботу з вересня 2015 року на полігонах у Яворові та Кам'янці-Подільському.

За останні 2,5 року за стандартами НАТО підготовлено дев'ять батальйонів ЗСУ, десятий завершує підготовку. А ще, спільно з норвежцями, ведеться робота щодо зниження рівня корупції в системі управління персоналом Міноборони України.

Загалом рамкові вимоги щодо співпраці України з Альянсом у військовій сфері встановлює Річна національна програма та робочий план Військового комітету Україна-НАТО.

Серед основних завдань програми розвитку Збройних сил на 2018 рік – створення Військової поліції за стандартами НАТО, підвищення рівня матеріального забезпечення та упорядкування структури грошового забезпечення військовослужбовців, впровадження планування розвитку

спроможностей. На виконання завдань передбачено понад 22 млн грн.

Країни НАТО також планують продовжити практичну підтримку України. Наприклад, США у бюджеті на наступний рік передбачили \$350 млн на безпекову допомогу.

Вся програма модернізації ЗСУ зрештою спрямована на одну мету – досягнення євроатлантичних стандартів та критеріїв, необхідних Україні в майбутньому, коли постане питання набуття повноцінного членства України в НАТО. Те, що колись це все ж таки відбудеться, затверджено офіційним рішенням Альянсу.

Наведені дані свідчать про сучасний рівень співпраці України з НАТО. Безумовно, що допомога та солідаризація країн-членів НАТО з Україною є надзвичайно важливою складовою для мінімізації негативу від анексії Криму та бойових дій на Донбасі. Це дає змогу Україні утримувати та готувати українську армію на рівні передових військових об'єднань держав-учасниць НАТО [7].

Успішна реалізація зовнішньополітичних пріоритетів – євроінтеграційного поступу та формування нових відносин з НАТО багато в чому залежить від підтримки України з боку Сполучених Штатів Америки.

Співпраця зі США. Щоб оцінити рівень двосторонніх відносин, достатньо, на наш погляд, ознайомитись з основними положеннями Стратегії нацбезпеки США, яку було прийнято з доповненнями у 2017 році.

20 грудня 2017 р. директор Центру «Нова Європа» Альона Гетьманчук у своїй публікації «Нова стратегія нацбезпеки США: «комплімент» Росії та нові пріоритети для України» називає «п'ять сигналів США для України» [8]. Хоча Україна у Стратегії згадується один раз, прямо чи побіжно нас можуть стосуватися три з чотирьох постулатів (інтересів

США), на яких тримається купи документ. Йдеться не тільки про пріоритет №3 про збереження миру через силу і промоцію американського впливу, але й про інтерес №2 – просування американського добробуту.

По-перше, для України важливо, що Америка не замикається у собі. Автори документа переконують, що вони вивчили урок: якщо Америка не лідирує, то вакуум лідерства заповнюють неадекватні гравці, і відбувається це далеко не на користь Штатів.

По-друге, сильна і вільна Європа визнається як життєва необхідність для США. Цікаво, що раніше, за часів виступу президента Буша у німецькому Майнці у 1989-му, йшлося про "Європу цілісну та вільну" як життєву важливість для США. Цікаво, заміна "цілісної" Європи на "сильну" – випадковість чи свідоме рішення?

У документі також є визнання того, що Штати у більшій безпеці, коли Європа стабільна та заможна.

Для України це важливо, бо одним із пазлів стабільної Європи є також наша держава.

По-третє, першим пріоритетом на європейському напрямі США бачать спільну роботу з європейцями з протистояння російській підривній діяльності та агресії. Згадки про Україну в цьому блоці немає, та вона з'являється в іншому контексті – в комплексі з Грузією, коли йдеться про вторгнення Росії на територію цих двох країн.

Та хоча в документі є пару десятків згадок про Росію, вона все ж фігурує як виклик, а не загроза для американської безпеки.

По-четверте, одним із пріоритетів у розділі про просування американського добробуту є окремий пункт про протистояння закордонній корупції. Використовуючи економічні та дипломатичні інструменти, США

продовжуватимуть переслідувати корумпованих закордонних чиновників і працювати з країнами, щоб посилити їхні спроможності боротися з корупцією таким чином, аби американські компанії могли конкурувати справедливо у транспарентному бізнес-кліматі”.

По-п’яте, Штати декларують у стратегії, що націлені допомагати союзникам і партнерам (ми – в другій категорії) **ставати на ноги в енергетичному двобої з тими країнами, які використовують енергоресурси для залякування.**

По-шосте. Для України Штати залишаються державою, щодо якої стає все важче вибудувати довгострокову стратегію. Останні дві адміністрації демонструють, що йдеться не просто про зміну пріоритетів з приходом нових президентів, йдеться про їхню кардинальну заміну. Україна, якщо хоче залишатися помітним партнером, вимушена буде й надалі говорити зі США не про те, про що хоче говорити, а про те, про що треба говорити. При Трампові – переважно про те, як наша держава зможе вписатися у його стратегію з фокусом на економічний націоналізм.

Саме ці базові поняття геополітичного курсу України та напрями геостратегії більш за все відповідають сутності, місцю і ролі України в сучасному геополітичному просторі. Адже для України дуже важливо «... попередити загрозу ослаблення (або навіть втрати) одного з найпринциповіших здобутків попередніх років – суверенності нашої держави у міжнародних справах. Ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки», – зазначав А.Гальчинський [9] .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вестфальська система міжнародних відносин. Режим доступу: http://pidruchniki.com/13761025/politologiya/vestfalska_sistema_mizhnarodnih_vidnosin
2. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. 1. – 476 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір". Вип. 11).
3. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – Москва: Ладомир, 2002.
4. Бжезинський З. Велика шахівниця: пер. з англ. – Львів - Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13.
5. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України / Стратегічна панорама: науково-практичний журнал Національного інституту стратегічних досліджень, 2017.
6. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html
7. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
8. Гетьманчук А.. Нова стратегія нацбезпеки США: «комплімент» Росії та пріоритети для України. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075310/>
9. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 268.

REFERENCES

1. Vestfalska systema mizhnarodnykh vidnosyn [Westphalian system of international relations]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/13761025/politologiya/vestfalska_sistema_mizhnarodnih_vidnosin
2. Artomov, I.V. (2008) Ukrainskyi vymir yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii [Ukrainian dimension of European and Euro-Atlantic integration]. navchalnyi posibnyk, Uzhhorod, 476.
3. Kyssyndzher, H. (2002) Nuzhna ly Ameryke vneshniaia polytyka? [Does America Need Foreign Policy?].
4. Bzhezynskyi, Z. (2000) Velyka shakhivnytsia [Great chessboard]. 12-13.
5. Vlasiuk, O.S., Kononenko, S.V. (2017) Aktualni aspekty vdoskonalennia modeli natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Actual aspects of improving the national security model of Ukraine]. Stratehichna panorama.
6. Ustylenko, V. Uhoda pro asotsiatsiiu z YeS: mozhlyvosti ta ryzyky [Association Agreement with the EU: opportunities and risks]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociacyu-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html
7. Novyi vymir viiskovoi spivpratsi: shcho zminyly 20 rokiv partnerstva Ukrainy z NATO [A new dimension of military cooperation: that has changed the 20 years of Ukraine's partnership with NATO]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
8. Hetmanchuk, A. Nova stratehiia natsbezpeky SSHA: «kompliment» Rosii ta priorityety dlia Ukrainy [New strategy of US national security: Russia's "compliment" and priorities for Ukraine]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075310/>
9. Halchynskyi, A. (2005) Pomarancheva revoliutsiia i Nova vlada [Orange Revolution and New Power]. 268.